

La democràcia electrònica

Jordi Sànchez

L'edició d'aquesta obra ha comptat amb el suport del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Coordinació editorial: Lluís López

Edició: Jordi Pérez Colomé

Direcció editorial: Lluís Pastor

Disseny del llibre i de la coberta: Natàlia Serrano

Primera edició en llengua catalana: setembre 2005

© Jordi Sànchez, del text

© Editorial UOC, d'aquesta edició

Av. Tibidabo, 45-47, 08035 Barcelona

www.editorialuoc.com

Impressió: Reinbook

Obra editada amb la col.laboració de la Generalitat de Catalunya.

Aquesta obra està subjecta –si no s'indica el contrari– a una llicència Creative Commons de Reconeixement-No Comercial-Sense obra derivada 3.0 Espanya. Poden copiar, distribuir i comunicar públicament, sempre que reconeguen els crèdits de l'obra (autoria, Editorial UOC) de la manera especificada pels autors i l'Editorial que la publica. No poden fer ús comercial ni obra derivada sense el permís de l'Editor i dels autors. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>

Què vull saber

Lectora, lector, aquest llibre li interessarà si vostè vol saber:

- Per què molts ciutadans no se senten representats en el sistema polític vigent.
- Com serà la democràcia del futur i quin paper hi tindrà Internet.
- Quins són els arguments a favor i en contra de la democràcia electrònica.
- Què no podrà fer Internet per millorar la democràcia.
- Per què en algunes democràcies les transformacions socials, com l'aplicació d'Internet a la política, s'adapten millor.
- Quins exemples de democràcia electrònica s'han dut a terme en altres països.
- Què és, quin futur té i com funciona el vot electrònic.

Índex de continguts

Què vull saber	3
Què pot aportar Internet	7
CRISIS I OPORTUNITATS	11
El canvi silencios de la societat	16
L'embranchida del món local	19
El final del xec en blanc	22
La utilitat de la xarxa	27
La democràcia de la proximitat	30
TEORIES SOBRE EL CANVI	38
Fins on arribarà Internet?	38
Com modificarà la democràcia?	41
L'IMPACTE EN LA POLÍTICA	44
Més eficàcia per als polítics	44
Més informació per als electors	45
Una participació més fàcil	46
EL VOT ELECTRÒNIC	55
Defensors i detractors	61
Les possibles conseqüències	65

Les recomanacions del experts	80
Bibliografia	85

Què pot aportar Internet

La denominació més comuna per a referir-se a la utilització de les noves tecnologies de la informació i la comunicació, i en particular a Internet, en l'acció política ha estat la de "democràcia electrònica", que és una traducció literal de l'expressió anglosaxona *e-democracy*. No és aquesta identificació la que més ens satisfà a l'hora de definir l'impacte d'Internet sobre la política ja que, entre d'altres motius, dóna per fet que es modificarà alguna cosa de substancial en el model liberal democràtic vigent com a conseqüència directa de la utilització de procediments tecnològics.

És veritat, però, que l'expressió "democràcia electrònica" ha fet fortuna en múltiples àmbits, potser gràcies a la munió d'altres denominacions d'activitats socials de tota mena que s'han anat definint amb l'adjectiu electrònic (*e-business, e-learning, e-bank, e-commerce*). I també és veritat que altres denominacions utilitzades per a definir l'impacte que Internet pot tenir sobre l'activitat política no són més aclaridores (ciberdemocràcia, democràcia digital).

Acceptem, doncs, la denominació de "democràcia electrònica" per a referir-nos a les relacions polítiques per mitjà de la xarxa, però fem-ho conscients que

Internet, com a instrument o vehicle, no aportarà cap canvi si paral·lelament no es produeix un acte de voluntat de transformació de les formes democràtiques actuals.

La utilització d'Internet per a l'activitat política avui, tot i les utilitats que se li atribueixen, és escassa. Això es deu als límits que les mateixes institucions polítiques posen a la participació ciutadana i a les incògnites científiques que encara no s'han resolt pel que fa a les garanties imprescindibles per a traslladar part de l'activitat política a la xarxa. La causa principal de l'escassa activitat que es produeix a la xarxa és el fet que una majoria de la població no té encara accés a Internet. En aquest sentit no deixa de ser una certa fal·làcia l'afirmació que Internet representa la veu del poble.

És veritat, no obstant això, que les experiències de democràcia electrònica són cada vegada més nombroses i que en un futur no gaire llunyà n'hem de preveure un increment significatiu tant per l'augment de les connexions a Internet com per les potencialitats que la xarxa ofereix.

Ara bé, els esforços realitzats per les institucions públiques per adaptar-se a la xarxa se centren en una concepció unidireccional del ciberespai. No s'aprofita, excepte en comptades ocasions, la interactivitat. El que es desprèn d'una anàlisi dels espais web de les institucions polítiques és que no han creat nous mecanismes de participació ciutadana. En el millor

dels casos, han adaptat o estan adaptant els mecanismes de participació presencial ja previstos per al seu desenvolupament electrònic. Únicament podem assenyalar com a innovació els espais de discussió sobre aspectes concrets que algunes institucions han impulsat per conèixer l'opinió de la ciutadania sobre aspectes que en un futur immediat seran objecte d'actuació.

Cal remarcar que algunes de les iniciatives més avançades en el camp de la participació ciutadana per mitjà d'Internet, com poden ser els mecanismes de peticions electròniques o la possibilitat que els ciutadans suggereixin esmenes a projectes i proposicions de llei, han nascut d'institucions privades o centres d'investigació, i posteriorment han rebut el suport de la institució corresponent. Sembla que d'aquesta manera les institucions polítiques disposen d'un marge més gran de maniobra per a rectificar davant d'aquestes experiències. Hem d'esmentar, no obstant això, alguns esforços fets des de les administracions públiques per impulsar la democràcia electrònica i la utilització de la xarxa en tot allò relacionat amb l'esfera de govern d'una comunitat.

Un dels projectes més rellevants és el que protagonitza el grup G8 Government On-Line, liderat per l'Agència Sueca per al Desenvolupament de l'Administració. Aquest grup treballa perquè les administracions públiques avancin en l'obertura de camins de participació. El projecte preveu sis nivells

de participació possible des de la ciutadania: l'accés a la informació de què disposa el govern, la interacció en línia amb el govern en serveis concrets, la discussió en línia entre ciutadans sobre temes d'interès públic, la discussió en línia amb experts sobre temes d'interès públic, la discussió en línia amb els responsables polítics i l'aportació d'idees relatives a qüestions de responsabilitat governamental.

Malgrat iniciatives com aquesta, l'activitat política a Internet requerirà un temps raonablement llarg de consolidació. De moment, un augment en la utilització de la xarxa per a activitats polítiques pot ser la millor estratègia per a garantir un correcte desenvolupament de totes les possibilitats que les noves tecnologies semblen oferir.

CRISIS I OPORTUNITATS

No és descobrir cap secret dir que la forma i els fonaments del govern tradicional estan en crisi. És la mateixa idea de democràcia allò que avui està pendent de reformulació. No és aquest el lloc per a fer un repàs dels fonaments sobre els quals la nostra democràcia liberal ha permès de treballar els sistemes polítics que l'han adoptada. Però sense cap mena de dubte, dos dels principals fonaments a partir dels quals les nostres democràcies funcionen des de mitjan segle XIX són el govern representatiu i la centralitat o superioritat d'aquest govern davant qualsevol altre actor.

Avui, per causes molt diverses, aquests dos fonaments són davant d'una important crisi. Probablement el problema principal que genera aquesta crisi és l'escassa coordinació entre les noves demandes socials i les formes de govern tradicional. S'intueixen dos sistemes de codis, tant de pensament com de funcionament, molt diferents entre si. El problema es presenta quan per a resoldre noves demandes com a resultat d'un canvi ràpid i profund, pretenem trobar respostes des de posicions de govern o institucionals clàssiques o antigues. Vet aquí el dilema que cal afrontar: nova societat davant de vella

política.

La política en la seva expressió màxima, és a dir, el govern de la comunitat, no ha canviat en els aspectes bàsics concebuts des de l'origen del liberalisme democràtic. I si ho ha fet, ha estat molt lentament, tan lentament que els canvis són, en general, inapreciables i no generalitzats. El model representatiu i el model organitzatiu burocràtic que acompanya tota actuació pública segueix, amb molt pocs retocs, el patró de fa cent anys. Això no significa que els darrers anys no s'hagi produït un increment d'experiències. El cert, però, és que més enllà d'aquesta possibilitat l'acció política institucionalitzada i l'acció de govern sembla que no es veuen afectades pels canvis socioeconòmics que s'estan produint si hem de jutjar per l'escàs esforç per adaptar-s'hi. Això és el que permet parlar de vella política i de govern tradicional.

El sistema polític és avui allò que en essència ja era fa 50 anys. Els mecanismes de representació, els espais de decisió, els criteris bàsics de funcionament i ordenament del sistema no han estat modificats en res que es pugui considerar substancial. La idea liberal de la representativitat era i és la matriu a partir de la qual s'articulen les nostres democràcies. Les eleccions són els mecanismes de plasmació de la representativitat. Els partits vertebraven la representativitat i hi donen vida. Els canvis en els darrers decennis poden ser qualificats de cosmètics, de poc profunds. Hi ha hagut una gran estabilitat, una continuïtat en allò bàsic, en els

fonaments del sistema, malgrat que aquests fonaments van ser construïts molt harmònicament i molt funcionalment en una determinada societat que avui s'ha transformat.

El divorci entre la societat actual i la política tradicional, sense entrar en altres consideracions, ja és tan evident, que la incorporació de la política a la "galàxia Internet" no pot fer res més que millorar la mateixa acció política, ja sigui relativa a un àmbit local, a la política nacional o fins i tot a la política protagonitzada per moviments cívics en un entorn que tendeix a la mundialització i que en la pràctica és la que millor sembla haver-se adaptat.

La progressiva utilització de les noves tecnologies pot contribuir, tot i que parcialment, a impulsar reformes de fons en la vida política. És evident que les noves tecnologies poden aportar solucions que orientin la millora. Cal destacar algunes d'aquestes aportacions, però les noves tecnologies no haurien de ser considerades com la solució als desacords socials de les nostres democràcies. Hi ha un risc que cal considerar: l'entusiasme il·limitat que alguns tenen respecte als beneficis que produirà Internet en la vida en general i en la vida política en particular.

Aquesta posició, sortosament en retrocés, podia haver portat a sobredimensionar les expectatives raonables de canvi. Cal, doncs, esperar canvis proporcionals a allò que avui sabem que és Internet, la societat de la informació i el funcionament de la

política. Al capdavant, és millor pecar de prudència que d'excés.

La societat ha canviat. Ho està fent en els aspectes que en caracteritzen els sistemes de valors i d'actituds, però també en els seus sistemes organitzatius i productius. Neix una nova realitat que ha estat identificada amb diversos noms, depenent dels enfocaments emprats en l'anàlisi sociològica i econòmica. D'entre els més utilitzats podem esmentar els de societat postindustrial, societat de la informació i, més recentment, societat del coneixement.

Cal tenir present la possibilitat de nous espais de comunicació, espais que existeixen en escenaris virtuals on la distància o la no-sincronització ja no són un factor limitador a l'hora de donar vida a nous marcs de relació en qualsevol de les activitats que vulguem imaginar (política, econòmica, d'oci, educativa).

Aquesta doble velocitat d'acceptació dels nous elements de canvi, una societat en plena transformació i un govern tradicional que sembla immutable, provoca que la legitimitat que qualsevol govern requereix per a complir les funcions encomanades estigui més que qüestionada. De fet, la crisi de legitimitat, el desacord entre ciutadania i acció política institucional, afecta de ple el sistema que sosté l'acció política. El desafecte per les institucions polítiques és visible i diversos estudis ho subratllen des de la darrera dècada. En el cas català, només cal considerar com a indicador el fet que la mitjana d'abstenció electoral ha

crescut uns deu punts durant la dècada 1989-2000 respecte de la dècada anterior, 1977-1988.

Norberto Bobbio, el gran pensador i assagista italià, destaca la idea que la democràcia necessita una ciutadania implicada en els afers col·lectius quan afirma que "una democràcia és més forta si es basa en ciutadans actius, que es prenen seriosament els problemes de la convivència lliure i pacífica. L'augment de ciutadans passius en un Estat democràtic és senyal que augmenta la fractura entre governant i governat".

El desafecte social és explicable en bona part per la creixent ineficàcia de les institucions de govern en les demandes socials que es plantegen. Aquestes dificultats per esdevenir eficaces tenen causes diverses, però en general es poden resumir en la idea de la manca d'adequació de l'acció política als canvis socials.

Entre les causes esmentades per a entendre l'origen del desafecte, convé retenir el caràcter insostenible de la concepció jeràrquica dels processos de govern i la creixent interdependència de problemes i d'actors polítics, que qüestionen seriosament el model clàssic de polítiques públiques segmentat i unidireccional.

La paradoxa d'aquesta situació és que la desafecció es produeix en un moment històric en què la democràcia té la intensitat i l'extensió més grans des dels seus orígens.

Com ho descriu Robert Dahl, polític, la segona meitat del segle XX la podem considerar com la de l'autèntic triomf de la democràcia, no solament perquè els principals règims antidemocràtics van fer fallida com a model, sinó perquè arreu apareixen nous governs democràtics. Cal considerar també l'aparició de noves normatives i mecanismes que pretenen promoure la participació i el control ciutadà sobre l'actuació del govern. Malgrat aquests fets, la realitat és inequívoca en posar-nos sobre la taula i en primera línia la desafecció com a element característic de les societats postindustrials.

Efectivament, no és difícil relacionar desafecció amb baixa participació ciutadana. Tota una altra qüestió és intentar establir relacions de causa i efecte entre la desafecció i la desmobilització ciutadana. Si bé és cert que una baixa participació incrementa la desafecció, també podríem afirmar que la desafecció té com a conseqüència el desinterès per la cosa pública, sigui perquè aquesta no interessa a causa del descrèdit de l'acció política o bé perquè es considera que no és possible incidir-hi, ja que el pluralisme no està ben garantit en el funcionament del sistema. Com a causa o com a conseqüència, la baixa participació es troba avui en el nucli de la crisi de la política.

El canvi silencios de la societat

La rigidesa dels procediments i les respostes excessivament uniformadores que caracteritzen les

nostres institucions topen contra una realitat social enormement complexa, fortament diferenciada pel que fa a les seves preferències i prioritats, i que alhora té una creixent capacitat per a processar informació, per a tenir criteri propi i per a expressar-lo públicament.

Les formes de govern tradicional han estat útils per a governar la societat quan aquesta es podia presentar com una realitat més o menys homogènia, amb algunes identitats en el seu interior, per exemple de classe, fàcils d'identificar i sobretot amb una gran capacitat aglutinadora. Avui la nostra societat ja no és així. Tenim més fragmentació social, amb noves identitats, amb canviants demandes i preferències, i amb una cultura política emergent caracteritzada per valors nous, els anomenats "valors postmaterialistes". Aquesta realitat està especialment present entre els que avui són menors de 35 anys i els valors esmentats xoquen frontalment amb els valors que inspiren el govern tradicional.

Som davant un canvi de paradigma? Probablement sí. Tot i que les expressions del canvi es deixen entreveure en múltiples aspectes, cal no perdre de vista que aquest és un canvi silenciós i força discret. De fet, Inglehart, un dels autors que més s'ha aproximat a l'anàlisi d'aquesta realitat des de la sociologia, va definir tota aquesta transformació com una revolució silenciosa.

Dels diversos aspectes que Inglehart va tractar, ens pot ser especialment útil en aquesta reflexió el

relatiu al debilitament de l'acceptació de jerarquia com a principi rector de l'organització social i en particular de l'acció política. La verticalitat dels processos de decisió que tan bé havien caracteritzat el funcionament de les institucions polítiques troben avui un rebuig o com a mínim una indiferència de sectors cada vegada més amplis (especialment entre els joves) que es tradueix o bé en passivitat o bé en espais alternatius de participació política, concretats en els anomenats nous moviments socials.

Hi ha una demanda latent en molts d'aquests espais emergents que planteja unes formes polítiques diferents a les dominants. Es defensen unes regles del joc en què, per exemple, les pràctiques i conductes horitzontals guanyen posicions respecte de la verticalitat i processos jerarquitzats. No és aquesta una demanda estrictament formalista de com articular la vida i l'acció polítiques. El "com" és en aquests moments una part important de la substància del projecte. Les formes d'acció i organització poden tenir un component estètic (tot assemblarisme el té), però no hauríem d'oblidar-ne el vessant substantiu i podríem dir que consubstancial a molts moviments socials emergents. Precisament aquesta consubstancialitat és el que pot distanciar més aquests nous sectors —majoritàriament joves— de les institucions polítiques que continuen amb les regles i dinàmiques establertes fa més de 50 anys.

L'embranchida del món local

En plena eclosió de la globalització, i per més paradoxal que pugui semblar, l'àmbit local està agafant una nova embranzida i adquirint un nou protagonisme en el conjunt de l'acció pública i del mateix entramat institucional democràtic. La sensació de trobar-nos abocats a la globalitat (mitjans de comunicació, possibilitats de desplaçaments arreu del planeta en poques hores, mobilitat professional, immigració) contribueix a accentuar en la majoria de nosaltres una nova visió d'allò que ens és més proper. I això té a veure amb el creixement de percepcions identitàries diferents o distants de les que l'Estat-nació persegueix, com molt encertadament va expressar el sociòleg Manuel Castells, i també amb la nova manera d'apreciar i relacionar-nos amb el municipi, entès no solament com a comunitat sinó també com a espai de govern.

Un fet ja fora de discussió és que avui el món polític local està canviant significativament respecte d'allò que havia estat. El gran canvi es produeix per l'assumpció de noves responsabilitats, de noves polítiques, que converteixen en passat aquella imatge en què la política local era sinònim de manteniment de les infraestructures i els serveis bàsics de la ciutat. És indiscutible que en els darrers anys s'ha viscut un procés de reforçament del món local per mitjà de l'acció política de les seves institucions, sigui en la

concreció de nous àmbits d'intervenció –molts d'aquests lligats a les polítiques que tenen a veure amb el benestar de les persones– o bé desenvolupant funcions que podríem definir com a estratègiques i de les quals fins ara la política local havia quedat bastant al marge.

Una de les conseqüències de tot aquest procés per a l'acció política és observada per Castells, que la descriu de manera clara i positiva: "La relocalització del govern ofereix la via més immediata per a la relegitimació de la política".

Aquesta nova dimensió del món local obre un ventall molt ampli de possibilitats alhora que d'exigències. Possibilitats i exigències, per exemple, per a permetre que realment la comunitat i les institucions locals siguin els espais de més i millor densitat democràtica, entenent la democràcia no com un simple acte procedimental per a escollir governants (idea que es correspondria al model clàssic d'acció política), sinó com un conjunt d'actuacions, valors i actituds que poden contribuir activament a la millora de la nostra societat.

I en aquest punt és on cal insistir en el fet que la participació ciutadana pot ser una contribució imprescindible per a ajudar a donar aquest nou impuls al món local i molt especialment a l'actualització de les formes d'acció política.

Les pràctiques de participació ciutadana en el món local representen sens dubte una possibilitat per

esmenar alguns dels problemes del nostre sistema democràtic, que guanyaria credibilitat i confiança, i també per vèncer algunes de les limitacions que la pràctica de la democràcia representativa comporta. Però també podem començar a pensar en la participació com un impuls per a fer més eficaces i eficients les polítiques públiques.

El projecte Consensus als municipis

Les noves tecnologies poden tenir un paper per a facilitar la participació en el futur de les ciutats. Consensus, una experiència desenvolupada a Catalunya, és un projecte que pretén construir una eina telemàtica per a promoure la informació i la participació ciutadana en assumptes d'interès públic en l'àmbit municipal. De fet, la característica més rellevant del projecte és precisament la seva dimensió municipal.

Consensus pretén construir una eina que permeti als ciutadans informar-se, debatre per mitjà de fòrums amb altres ciutadans i responsables polítics, enviar cartes, respondre qüestionaris, iniciar recollides de signatures o adherir-s'hi, entre altres possibilitats. De fet, els objectius del projecte són millorar la comunicació entre els ajuntaments i els ciutadans, facilitar i promoure la transmissió de coneixement cap als responsables de la presa de decisions, estimular la realització d'experiències de participació ciutadana i de consulta per Internet, simplificant i agilitant els

processos d'organització, oferir espais virtuals per a permetre l'organització dels ciutadans en comunitats d'interès amb l'objectiu de promoure la coresponsabilització i la participació.

Vint localitats i tres institucions

El projecte Consensus s'ha desenvolupat experimentalment i d'una manera simultània en vint municipis de Catalunya al llarg de tot un any com a suport virtual a processos de participació presencial. Aquests municipis són Sabadell, Terrassa, Sant Cugat, Vic, Manresa, Granollers, St. Feliu de Llobregat, Mataró, Cardedeu, Rubí, Badalona, Barberà del Vallès, Manlleu, Cambrils, Alella, Banyoles, Castellar del Vallès, Cerdanyola del Vallès, Cervera, Lliça d'Amunt. El projecte ha estat liderat per tres institucions, Localret, Fundació Jaume Bofill i ICT, i s'espera que aquesta experiència pugui ser compartida per altres ajuntaments.

L'experiència de Consensus es pot veure en qualsevol dels dos enllaços següents. Des del segon es podrà també enllaçar amb qualsevol de les experiències dutes a terme en els municipis catalans esmentats.

<http://mis.ictnet.es/consensus/stfeliu/index.html>

www.localret.es/projectes/consensus/ajuntaments.htm

El final del xec en blanc

És en la comunitat local on té lloc la gran majoria de processos socials que comporten convivència i conflictes i que, en qualsevol cas, generen diversitat de posicions i d'interessos, diferències que la majoria de

vegades són creuades, dinàmiques i actives, i que a més una part de les quals pot tendir a expressar-se mitjançant fórmules d'acció col·lectiva.

Aquesta diversitat que cada vegada es manifesta amb més contundència i respon inequívocament a un escenari propi del postfordisme ens pot ser de gran utilitat per a entendre millor l'enorme dificultat que avui tenen les organitzacions de representació política en el sistema liberal democràtic, és a dir, els partits polítics i en certa manera també els sindicats, per a fer les funcions que el sistema constitucional els té reservades.

Postfordisme

Concepte que recull els canvis en el mercat de treball produïts a la dècada dels 60 i posteriors que afecten el model de producció característic del desenvolupament del model capitalista occidental (primera dècada del segle XX). Aquest model suposa la pèrdua de centralitat de la producció en sèrie –pròpia de les grans indústries automobilístiques– i introdueix la flexibilitat com a valor de l'organització econòmica i social.

En la nostra societat es dóna un gran dinamisme en la definició dels interessos socials. Aquests interessos s'expressen mitjançant dinàmiques complexes, que posen en evidència que les identitats primàries àmpliament compartides per la població no existeixen. És precisament la volatilització d'aquestes identitats primàries, que en dècades anteriors sí que

havien existit i sobre les quals s'havia construït el sistema de partits actual, que converteix en una tasca fal·laç el fet de la representativitat política a mitjà termini, per exemple, al llarg d'una legislatura.

Cap partit polític no pot pretendre d'una manera efectiva mantenir la representativitat del seu electorat en totes i en cadascuna de les decisions que pren al llarg d'una legislatura. Això és com a conseqüència de la complexitat i la diversitat de mesures que en un període de quatre anys (la durada d'una legislatura) un governant ha de prendre.

La cultura del xec en blanc que ha caracteritzat el funcionament dels sistemes polítics democràtics contemporanis sembla que arriba a la seva fi si no es vol posar en perill la mateixa idea de representativitat política del nostre sistema i, en conseqüència, el sistema de partits. Els partits –i per extensió els governants– necessiten disposar de mecanismes més directes de comunicació amb la ciutadania per a detectar primer i interpretar després posicions i corrents d'opinió davant problemes que emergeixen i que difícilment són reductibles a categories clàssiques.

La crisi que en certa manera viu avui l'espai públic es pot atribuir, com a mínim parcialment, a la fallida que moltes organitzacions polítiques han fet en el compliment de les seves funcions de representativitat. Una part de la ciutadania no se sent representada pels partits ni identificada plenament amb les institucions

perquè no s'identifica amb les decisions que els governants prenen, ni tan sols amb les preocupacions que els governants posen de manifest. El problema no és només substantiu pel que fa al contingut d'algunes decisions, sinó que també cal buscar-lo en la definició de l'agenda de discussió i treball institucional. És a partir d'aquesta doble constatació que sembla necessari sotmetre a revisió els vells models organitzatius de l'acció política, començant pels models burocràtics clàssics, però arribant també als models gerencials, aquests últims més propis en el nostre país durant les dues darreres dècades del segle XX. Tots dos models s'han manifestat inadequats a les noves circumstàncies que caracteritzen les societats postindustrials.

És altament improbable l'existència d'una democràcia digna d'aquest nom sense l'acceptació de la idea d'espai públic, de l'interès i el bé generals. Algunes teories, avalades amb experiències concretes com per exemple les de la ciutat de Porto Alegre, aposten per impulsar una nova definició de la idea de l'interès general i també de l'espai públic, i tot això a partir de la participació directa dels ciutadans en el debat polític quotidià.

És molt interessant analitzar aquests processos per adonar-nos com des de posicions àmplies que defensen l'interès particular es pot arribar a definir un interès general.

El fet que l'individu que participa pugui exposar d'entrada interessos particulars amb l'objectiu que

siguin adoptats pel conjunt de la comunitat és potser inevitable. Això, però, no hauria d'invalidar la possibilitat que mecanismes de democràcia participativa s'incorporessin als processos de democràcia representativa. Entre altres coses, perquè en la mesura que cada interès individual es trobarà confrontat amb altres interessos particulars sobre els quals caldrà deliberar i ponderar i que finalment caldrà sintetitzar, podem assumir que la defensa dels interessos individuals pot ser un punt de partida però no necessàriament un punt d'arribada. La síntesi –com a resultat de la confluència de diverses propostes a les quals atribuïm la defensa d'interessos particulars– no és impossible que respongui a una proposta d'interès general. Lògicament tot aquest procés requereix mètode i tècniques específiques sense els quals els resultats poden ser altament defectuosos.

La clau per a definir l'interès públic en una societat tan plural com la nostra no consisteix a negar validesa a l'interès individual sinó molt probablement a generar lligams d'interdependència (deliberació) que facin més improbables solucions excessivament allunyades d'espais comuns compartits.

Precisament el nostre sistema representatiu ha permès l'existència i la defensa d'interessos particulars, sense que aquesta defensa respongui a processos públics, transparents, contraposats a altres interessos. Aquesta realitat –protagonitzada en gran mesura pels grups organitzats– s'ha confós intencionadament, en

alguns casos, tant en la literatura acadèmica com en la política, amb l'exercici del pluralisme. En veritat, però, moltes de les actuacions que s'impulsen sota aquesta etiqueta haurien de ser definides com a particularisme.

Fer aquest pas és d'alguna manera obrir el govern tradicional a una nova manera de fer que podem identificar com la del govern en xarxa, entesa en un sentit que no comporta necessàriament una realitat en línia. Les característiques que els experts atribueixen a aquest nou model de governança (*governance*) són tres: 1) el reconeixement, l'acceptació i la integració de la complexitat com un element intrínsec al procés polític; 2) un sistema de govern per mitjà de la participació d'actors diversos en el marc de xarxes plurals, 3) i una nova posició dels poders públics en els processos de govern, l'adopció de nous rols i la utilització de nous instruments.

La utilitat de la xarxa

En aquest context de canvi social, que bé podem definir com a històric, és on apareix la xarxa. L'horitzontalitat en les relacions, l'aparició de múltiples centres difusors que tenen com a conseqüència la relativització del poder de comunicació en molt poques mans, són característiques de la xarxa. Aquestes característiques ja s'aproximen a les de la cultura política emergent descrita anteriorment. Aquesta coincidència ens permet fer tres reflexions.

En primer lloc, podem plantejar la hipòtesi que el potencial de penetració d'Internet a la nostra societat és gran, entre altres coses perquè hi ha una estructura de valors i de criteris clarament coincidents entre els valors que se suposa que hi ha darrere la galàxia Internet i els d'una part de la societat. La segona reflexió és preveure que Internet trobarà un encaix més ràpid en els espais d'acció política no formalitzats que en els formalitzats institucionalment. De fet, això ja es pot corroborar a partir de l'experiència dels moviments socials de darrera generació, per exemple els qui argumenten que una altra mundialització és possible. Podem afirmar que una part no quantificable però sí perceptible del seu èxit en les mobilitzacions de 2000, 2001 i 2002, i particularment la coordinació transfronterera en les mobilitzacions de Gènova, Barcelona, Praga, Florència, per no esmentar Seattle i Washington, només ha estat possible gràcies a l'ús d'Internet, i en mesura l'explosió de mobilitzacions mundials arran del conflicte bèl·lic de l'Iraq. L'altra cara de la moneda, i tercera reflexió, és la dificultat que avui les institucions polítiques i en general el sistema polític té per incorporar Internet al seu funcionament. De fet, la seva utilització en aquestes institucions és en la majoria de casos superficial, un element de l'ús del qual no depèn res important.

En tots dos casos –novíssims moviments socials i institucions polítiques–, la tecnologia a l'abast és la mateixa. Si hi ha cap diferència és que els espais

institucionalitzats tenen més possibilitats d'intensitat tecnològica que els actors socials no institucionals, però com ens demostra la realitat amb això no n'hi ha prou per garantir un èxit més gran en la utilització d'Internet. El que explica la diferència en els resultats obtinguts es troba en la cultura política que domina cada un dels escenaris, el de la política formal i el de l'acció política informal, i no en la tecnologia utilitzada.

Manuel Castells (2001) assenyalava: "Internet no és només un instrument útil que es pugui utilitzar simplement perquè existeix, sinó que a més s'adapta a les característiques bàsiques del tipus de moviments socials que estan sorgint en l'era de la informació".

Antiglobalització

Segons Manuel Castells, la xarxa constitueix la columna vertebral informativa del moviment antiglobalització. Sense que l'acceptació d'aquesta idea signifiqui la negació del caràcter descentralitzat i divers del moviment antiglobalització, és evident que aquesta és una de les millors referències de la utilització de la xarxa pels grups partidaris d'una nova mundialització. www.indymedia.org

La conclusió d'aquesta anàlisi és que la cultura política tradicional –pròpia dels espais institucionalitzats– és un llast molt pesant i difícilment compensable malgrat els recursos tecnològics i econòmics disponibles. Per contra, la cultura política emergent o postmaterialista –pròpia dels espais socials

no institucionalitzats— és un actiu per a l'ús recíproc d'Internet, malgrat les reticències d'alguns d'aquests protagonistes pel que fa a Internet, reticències que s'han anat esvaïnt amb el pas del temps però que a l'inici del nou mil·lenni eren ben evidents.

La democràcia de la proximitat

Què ens aporta la incorporació de les noves tecnologies a l'activitat política? El principal valor d'aquesta incorporació és el de disposar d'una oportunitat excepcional per apropar la política als nous temps. Les noves tecnologies permeten reduir distàncies entre dos sistemes —el social i el polític— marcadament distants, el primer dels quals en els darrers temps, com hem vist, ha evolucionat molt i el segon molt poc.

Les característiques de la xarxa i d'Internet en particular permeten pensar en noves possibilitats relacionals. La xarxa permet recollir primer i atendre després les demandes socials adreçades a les institucions polítiques. Alguns han volgut veure en aquests elements el possible inici d'una nova era democràtica gràcies precisament a les potencialitats que la xarxa ofereix per a l'actuació política.

La proximitat, que és un dels aspectes més remarcables d'aquestes noves possibilitats que Internet ofereix, es dona en tres àmbits: proximitat genèrica entre Administració i administrats, proximitat entre processos de deliberació i presa de decisió, i proximitat

entre demandes ciutadanes i agenda política.

Mentre que el primer àmbit és el que defineix el govern electrònic (*e-government*), que a casa nostra s'ha definit a partir de l'Administració oberta, i que el projecte CAT365 lidera (www.cat365.net), el segon i el tercer determinen el que s'ha identificat com a democràcia electrònica (*e-democracy*), i de la qual a Catalunya també tenim les experiències de Consensus, que ja ha estat comentada, i de Democràcia.web (www.democraciaweb.org) com les més significatives.

El Parlament de Catalunya dóna suport i participa en el projecte Democràcia.web, impulsat des de la Fundació Jaume Bofill. El projecte es va posar en marxa el juny de 1998 i permet de fer un seguiment de les principals activitats legislatives i dels debats parlamentaris més importants. La novetat més notable és la possibilitat d'accedir als projectes i les proposicions de llei simultàniament quan se n'inicia la tramitació. Mitjançant un sistema electrònic d'esmenes, es poden fer arribar als grups parlamentaris propostes concretes d'esmenes per a projectes legislatius en tràmit perquè siguin estudiades i, si ho creuen oportú, presentades pels mateixos grups. La possibilitat d'esmenes d'origen ciutadà no és un procés formalment reconegut per cap llei ni pel mateix Reglament del Parlament català.

Els suggeriments ciutadans vehiculats per mitjà d'Internet només tenen reconeixement formal dintre del procés legislatiu quan un o més grups els adopten

com a propis i els presenten en els terminis establerts de presentació d'esmenes a projectes i proposicions de llei. En més d'una ocasió alguna esmena ciutadana ha estat recollida en la redacció final de l'articulat aprovat pel Ple del Parlament.

Entre els espais participatius de Democràcia.web cal destacar la secció de "Cartes al Parlament", per mitjà de la qual es pot fer arribar un escrit a qualsevol diputat o grup parlamentari i esperar-ne una resposta. Els escrits rebuts i les seves respostes són públics, ja que les qüestions tractades tenen interès general. Només en cas que s'estableixi una relació epistolar virtual de continuïtat, aquesta deixa de ser pública.

En ocasió de debats parlamentaris monogràfics, Democràcia.web ha permès fer un seguiment de les diverses intervencions parlamentàries –per mitjà dels arxius que les contenen en format PDF i també RealAudio–, així com també incorporar al debat pròpiament dit els suggeriments fets per la ciutadania prèviament.

Les oportunitats que s'obren per a la participació, però, no han d'implicar necessàriament la superació de la democràcia representativa a favor d'una democràcia directa, entenen aquesta com la presa de les decisions de manera directa per la ciutadania, ja sigui mitjançant consultes tipus referèndums o la realització d'assemblees ciutadanes que invalidin la raó de ser dels parlaments. La democràcia electrònica no ha de ser necessàriament un escenari de punt i a part o de

ruptura sobtada amb els fonaments democràtics del liberalisme. No ha de comportar necessàriament un clam a favor d'una democràcia directa.

Hi ha diversos motius que avalen aquest plantejament. Citem-ne només dos. La fractura democràtica a causa de la divisió digital hauria de ser considerada més que probable en un escenari on els processos polítics es desenvolupessin exclusivament en la xarxa. En aquests moments, les previsions a mitjà termini indiquen un nivell de penetració d'Internet molt lluny de percentatges que permetin parlar d'accés universal a les noves tecnologies. I, en una societat tan complexa i fragmentada com la nostra, la democràcia directa podria plantejar seriosos problemes a l'hora de garantir alguns drets a diverses minories.

Tenim poca base de coneixement i anàlisi per saber com incidirà en la democràcia la incorporació de les noves tecnologies. Encara no fa una dècada de les primeres aplicacions d'Internet a la vida política i la majoria de les aplicacions tenen caràcter experimental. Ens cal recórrer molt de terreny per poder projectar-nos en el futur. És per això que té poc sentit plantejar models de funcionament democràtics basats en la tecnologia que es caracteritzin, per exemple, per no disposar dels sistemes de representació parlamentària o per disposar d'uns partits polítics de nova generació la funció dels quals sigui bàsicament la d'animar debats, promoure ideologia i fomentar aliances socials sobre cada un dels temes presents a

l'agenda política, però sense buscar la representació.

Internet no és, doncs, l'oportunitat per eradicar la democràcia representativa, sinó per transformar-la i permetre'n el perfeccionament.

Un exemple de transformació de la democràcia és el fet que l'existència de la xarxa permet posar a l'abast de tothom el debat i la deliberació política que protagonitzen les institucions, sigui en una fase de tramitació parlamentària, o bé sobre les bases que orienten l'actuació de l'executiu, per no dir evidentment el debat i l'actuació dels governs locals. Les potencialitats socials i polítiques que s'obren només en aquestes aplicacions són tan grans que justifiquen per si soles projectes de l'anomenada democràcia electrònica.

La noció d'espai públic està avui en crisi. Caldrà també considerar la possibilitat que Internet esdevingui el catalitzador d'una nova idea d'espai públic, del qual es tenen dues concepcions. Un espai (virtual en aquesta ocasió) que faciliti l'encontre de diverses persones i l'apropament d'actors avui distants entre ells (administrats-administradors, governants-governats, etc.), és a dir que desenvolupi la funció de l'àgora clàssica. I un espai públic entès com tots aquells aspectes substantius que afecten la comunitat i que es defineix i reforça a partir de processos deliberatius i de debat polític.

La democràcia electrònica existirà en la mesura que sigui capaç de simultaniejar forma i fons, en la

mesura que sigui instrument i a la vegada contingut. La forma o l'instrument sense una dimensió substantiva perd interès i condemna la democràcia a l'absurd, també l'electrònica. Internet és sobretot forma, però la democràcia té sentit si és contingut, fons. El risc evident de moltes de les experiències de democràcia electrònica o d'espais virtuals de participació és que només han estat concebuts des de la forma. El més important ha estat, massa sovint, la forma que prenia (xat, fòrum, qüestionari, consulta, carta) sense que el contingut fos rellevant. Lògicament, l'èxit d'aquest tipus d'iniciatives és fugisser. Per això moltes pàgines o experiències a l'interior de webs institucionals acaben fonent-se amb el temps. A continuació, però, presentem dos bons exemples de democràcia electrònica.

MN E-Democracy (Minnesota, Estats Units)

Aquest projecte va néixer al principi de la dècada dels noranta i es pot considerar el degà de les experiències de democràcia electrònica. Possiblement per aquesta raó s'ha convertit en una de les principals referències en el moment de concretar nous espais de participació política a la xarxa. Minnesota E-democracy impulsa un fòrum específic de debats –MN-Politics– per mitjà d'una llista de correu electrònic.

El seu objectiu és compartir la informació sobre discussions relatives a qüestions polítiques de

Minnesota. És un fòrum actiu durant tot l'any, però molt més en període electoral, ja que els promotors volen que es facin contribucions a la campanya i que es doni una bona informació electoral. Les discussions a través de la llista de correu sobre diferents qüestions es fan sense cap mena de moderació, malgrat que tots els participants han d'observar els criteris i les regles de participació. La principal virtut d'aquesta experiència és que amb aquest fòrum es pretén cobrir un àmbit informatiu, útil i participatiu. Per a accedir a aquesta experiència pionera en democràcia electrònica: www.e-democracy.org

FaxYourMP (Regne Unit)

És un lloc comú de l'argumentació entorn de la democràcia electrònica les possibilitats que les noves tecnologies ofereixen per assolir una proximitat més gran entre representant i representats, una transparència més gran en un sentit ampli d'aquest concepte i també un accés fàcil per a qualsevol persona o grup a l'hora d'esdevenir políticament actiu.

Aquesta proposta és un bon exemple d'aquests tres aspectes. A partir d'una iniciativa privada d'un grup de ciutadans del Regne Unit es va impulsar ara fa uns anys el projecte FaxYourMP amb l'objectiu de facilitar la comunicació dels ciutadans amb els seus representants polítics. L'experiència es pot visitar a www.faxyourmp.com/

Aquest projecte, però, esdevé a la pràctica alguna cosa més que un espai per mitjà del qual un ciutadà es pot adreçar al diputat de la seva circumscripció. La lectura de les diverses informacions que recullen les seccions d'aquesta web permet a qualsevol persona de prendre consciència de quina és la responsabilitat d'un parlamentari, dels àmbits polítics en que té competència, dels camins i les condicions per accedir-hi.

Cal remarcar que a diferència d'altres projectes web –per exemple als Estats Units– en què s'ofereix la possibilitat d'enviar cartes no originals als representants (textos ja escrits que només cal seleccionar i signar), el projecte que ens ocupa recomana molt explícitament que les comunicacions siguin originals per evitar l'efecte anomenat d'inundació (*spam*) en la comunicació, que acaba provocant que la documentació sigui ignorada pels parlamentaris.

TEORIES SOBRE EL CANVI

La perspectiva que la utilització de les noves tecnologies comportarà beneficis per a la nostra democràcia és àmpliament compartida, potser sovint de manera ingènua. Ara bé, aquests beneficis no sempre són reconeguts de la mateixa manera. Tampoc tots els autors no es proposen els mateixos objectius a l'hora de concretar les possibilitats d'utilització de les noves tecnologies. És evident que les possibilitats de les tecnologies de la informació i la comunicació pel que fa a la vida política són múltiples, però el seu aprofitament dependrà de la posició i els interessos de cadascú. Dos autors, els professors universitaris Joan Subirats i Noé Cornago, descriuen diversos escenaris estratègics: el primer, les principals idees discursives; el segon, les opinions dominants entorn de l'aportació de les noves tecnologies a la vida política i els beneficis que se n'espera obtenir.

Fins on arribarà Internet?

Joan Subirats identifica quatre possibles estratègies davant el paper que les noves tecnologies han de tenir en relació amb la democràcia, sense que cap sigui exclouent. Les dues primeres, l'opció consumidorista i

canvis en l'elitisme democràtic, no pretenen anar més enllà d'una concepció representativa de la democràcia, no tenen gaires pretensions innovadores en els mecanismes de participació i lògicament no es qüestionen en absolut la jerarquia establerta ni el procediment que l'acompanya. Les dues darreres, xarxes cíviques i democràcia directa, expressen d'una manera més nítida una preocupació per la qualitat de la democràcia, entenent que aquesta està relacionada amb espais de participació.

L'opció consumidorista. Aquesta estratègia no posa en qüestió el funcionament de la democràcia liberal representativa, que situa els partits polítics en el centre del joc polític. Els partidaris d'aquesta visió atribueixen els problemes del sistema democràtic als mecanismes d'informació al servei de la ciutadania per tal que aquests puguin exercir correctament les seves possibilitats d'elecció. La capacitat d'influència no ve d'una participació més gran, sinó d'una capacitat de selecció, d'elecció de preferències, més gran.

Segons aquesta perspectiva, les noves tecnologies poden ser útils a l'objectiu de més i millor informació que permeti millorar les relacions entre els ciutadans i les administracions. D'altra banda, les noves tecnologies poden permetre una més gran descentralització a l'interior de l'Administració. Cal entendre que aquest model no pretén canviar les lògiques tecnocràtiques que dominen les administracions públiques dels sistemes polítics de la

segona meitat del segle XX.

Els canvis en l'elitisme democràtic. Aquesta estratègia pretén sobretot reforçar la legitimitat de les institucions de govern, és a dir, reduir tant com sigui possible el desafecte creixent que hi ha entre governants i governats, i que ja ha estat profusament explicat en el capítol anterior. En aquest escenari, les iniciatives s'han concentrat en temes com la millora del funcionament intern de parlaments, executius i administracions. El resultat, però, és notablement desigual i en general ha servit per reforçar encara més el vessant elitista de les nostres democràcies.

Les xarxes cíviques. D'acord amb aquesta estratègia les noves tecnologies són un factor que permet desenvolupar xarxes i agregats socials sota els principis d'autonomia. És un escenari en què es desenvolupa la idea de ciutadania social. La política ja no és considerada com una cosa reservada als organismes públics. Les noves tecnologies en aquest escenari tenen un paper potenciador de tots aquests nous valors (xarxa cívica, autonomia, noves identitats, nous espais polítics).

La democràcia directa. En aquest escenari l'estratègia és ben clarament la utilització de les tecnologies de la informació i la comunicació per recuperar el vell ideal de la democràcia directa. La facilitat de comunicació que Internet ofereix permet de dibuixar escenaris inèdits fins ara en les nostres democràcies.

L'aprofundiment d'aquest escenari obliga a repensar les institucions polítiques d'avui. Alguns autors ja han avançat possibles situacions en les quals el Parlament és la institució que podria acabar desapareixent en la mesura que les seves funcions serien assumides per la mateixa ciutadania, gràcies a les noves tecnologies. Els partits polítics també haurien d'anar assumint progressivament noves funcions i abandonant-ne possiblement d'altres.

El repte consisteix que aquesta democràcia directa no es converteixi en una democràcia plebiscitària, sinó en una democràcia deliberativa, i també en la manera d'aconseguir a la pràctica una àmplia participació ciutadana.

Com modificarà la democràcia?

Noé Cornago, per la seva banda, recull sis opinions dominants avui en diversos àmbits entorn de la democràcia digital. Com succeeix en els escenaris estratègics descrits anteriorment, cal dir que les sis perspectives no s'exclouen entre si ni són incompatibles. En cap cas no s'han d'entendre com una classificació, sinó com una simple enumeració dels discursos més reiteratius darrere dels quals s'amaguen estratègies d'implementació.

La perspectiva administrativa respon a un plantejament tecnocràtic que posa en relleu que les noves tecnologies poden facilitar transparència en la gestió administrativa i facilitar la provisió eficient de

molts dels serveis que avui ofereix l'Administració. Els qui defensen aquests criteris posen sobre la taula arguments que reforcen la idea que la democràcia electrònica serà útil per millorar l'eficàcia i l'eficiència de les nostres administracions públiques.

La perspectiva institucionalista vol facilitar una participació ciutadana més gran en els processos públics de presa de decisions. El vot electrònic, en totes les seves possibles aportacions (electorals, plebiscitàries) és potser l'aspecte més emblemàtic d'aquesta perspectiva. Els arguments dels qui defensen aquests criteris avalen la idea que la democràcia electrònica serà útil per revitalitzar la democràcia.

La perspectiva utilitarista posa en relleu que les noves tecnologies permeten clarament un enfortiment, o apoderament, personal –individual– davant l'Administració i els poders públics en permetre d'actuar directament, sense cap altre intermediari, en la defensa dels interessos propis, siguin -materials o no-. Els qui defensen aquests criteris exposen arguments que avalen la idea que la democràcia electrònica és un instrument que ha de ser considerat en la lògica que accepta que la política esdevé en el seu funcionament un mercat.

La perspectiva comunitarista posa en evidència que les noves tecnologies són un instrument que facilita la creació de comunitats virtuals que acaben desenvolupant una representació simbòlica i que participen en el procés polític. Per als defensors

d'aquests criteris la democràcia electrònica pot ser útil en una una societat plural quan es tracta de permetre actuacions de col·lectius molt específics.

La perspectiva deliberativa defensa la democràcia electrònica com a facilitadora del diàleg i del discurs. Segons aquest punt de vista, la democràcia electrònica permet d'impulsar en la seva globalitat els aspectes de la democràcia deliberativa, començant per l'accés a la informació.

Per acabar, la perspectiva radical creu que Internet pot ser un bon instrument per desenvolupar una praxi en el camp alternatiu o antisistema. Per als qui la defensen, la democràcia electrònica serà útil per transformar la democràcia en la línia que apunten els denominats "nous moviments socials".

L'IMPACTE EN LA POLÍTICA

Les institucions de govern poden utilitzar les noves tecnologies en dues direccions: per millorar les coses que ja fan i per fer coses noves.

L'ús de les noves tecnologies per les institucions polítiques no s'ha de relacionar únicament amb processos de participació. És raonable pensar que per mitjà de les noves tecnologies es poden optimitzar els mecanismes de funcionament intern de les organitzacions i també es poden garantir millor els processos de comunicació, sense que aquest fet s'associï necessàriament a mecanismes participatius. Les noves tecnologies poden tenir diferents usos i gradacions. Christine Bellamy i Chris Raab, professors universitaris, distingeixen diferents nivells en l'ús de mitjans tecnològics per a les tasques parlamentàries. Podem distingir els tres usos que detallem a continuació:

Més eficàcia per als polítics

Aquesta utilització afecta de manera especial els mecanismes de treball. En aquest cas, la participació ciutadana queda al marge. L'objectiu és donar més qualitat i independència a la informació que el càrrec

públic requereix per exercir les seves funcions. Les noves tecnologies poden permetre accessos ràpids a fonts documentals molt diverses, des de biblioteques fins a centres d'investigació i, en general, poden facilitar i millorar notablement la tasca dels responsables polítics.

Alguns usos de les noves tecnologies per a la millora del treball institucional són els sistemes especialitzats de suport per a l'elaboració i la coordinació de projectes (de l'Administració o legislatius), el vot electrònic per als representants en votacions parlamentàries, l'accés ràpid a projectes, previsions d'agenda i debats, i l'accés a biblioteques i fons documentals.

Més informació per als electors

Les noves tecnologies permeten accedir a la informació de manera ràpida, econòmica i efectiva. L'important és que ni la quantitat d'informació subministrada, ni la varietat de les fonts que la subministren, ni la diversitat de formats amb què es presenta (vídeo, àudio, text) limitin les possibilitats d'accedir-hi per Internet. La quantitat i la qualitat d'informació que pot estar disponible, com a mínim potencialment, permeten de pensar en un enfortiment de l'elector i de la seva funció, encara que no hem d'oblidar aquells que disposen del control d'aquests mitjans de comunicació de masses pels quals es pot accedir a aquesta informació.

Alguns usos de les noves tecnologies per a la millora de la difusió de la informació són la publicació d'informes governamentals i parlamentaris, de projectes i proposicions de llei i de documents sobre polítiques concretes, la publicació de les votacions parlamentàries i les diferents posicions mantingudes pels diputats, l'accés a programes electorals, objectius i posicions dels candidats i l'accés als enregistraments dels debats parlamentaris.

El Parlament basc és probablement la millor web parlamentària de l'Estat espanyol pel que fa a disponibilitat d'informació per al ciutadà. És especialment interessant el seu servei de llista de distribució temàtica (http://parlamento.euskadi.net/htmldocs/c_zabalik2.html)

Una participació més fàcil

Les noves tecnologies ofereixen a la ciutadania més oportunitats per participar d'una manera més directa en el procés parlamentari de tramitació d'una nova legislació. Abans de l'existència d'Internet com a espai de comunicació, ja es va utilitzar la televisió per cable per implicar els electors en discussions amb els càrrecs electes parlamentaris. Les experiències dels *electronic town meetings* i els *city forums* han estat repetides ja en diverses ocasions i els resultats, pel que fa a la participació, han estat en general positius. Internet millora enormement les possibilitats, ja que permet, per exemple, presentar per mitjà de la xarxa i davant la

comissió parlamentària més adequada les posicions que es puguin tenir sobre un tema concret. Aquest últim aspecte és, sens dubte, una gran possibilitat per donar protagonisme als ciutadans i permetre que s'involucrin en el procés democràtic.

Les noves tecnologies poden servir per incrementar la participació de la ciutadania en la política. Es veu clar quan s'utilitza el correu electrònic entre els governants, els representants i els ciutadans. Però també quan es promou la participació per mitjà de la xarxa en les actuacions de les comissions parlamentàries o quan es fomenta la participació per mitjà de la xarxa en jurats ciutadans i en panells deliberatius sobre polítiques o actuacions concretes o la participació en grups de discussió. Els ciutadans també es poden mobilitzar fent peticions per mitjà de la xarxa o campanyes polítiques. D'altra banda, la participació pot desenvolupar-se en fòrums polítics de la societat civil, que poden realitzar la funció d'àgores electròniques.

Un treball realitzat per John Taylor analitza amb criteris similars les aportacions que alguns parlaments han fet per a l'ús d'Internet. A partir de l'anàlisi dels diferents llocs web de les institucions parlamentàries estudiades, distingeix quatre funcions principals en l'ús d'Internet que fan els parlaments:

Per una banda, oferir informació. Tant sigui amb una guia sobre el parlament i el procés parlamentari, com proveint un directori d'enllaços sobre informació

relacionada amb el treball parlamentari, com donant informació sobre els membres del parlament (accés a les seves pàgines web personals, accés a les agendes dels principals càrrecs, detall sobre les votacions realitzades i les posicions de cada un dels representants). També es pot donar informació sobre llocs web de formacions polítiques.

D'una altra, oferir serveis als ciutadans a través de les publicacions oficials o de convocatòries públiques d'ajuts.

La tercera funció és facilitar l'accés de la ciutadania a la informació. En aquest sentit es pot proveir un servei multilingüe, textos en formats que permetin un ràpid accés, serveis de notícies recents i cercadors temàtics.

I la quarta funció és donar suport a la ciutadania activa. Això es pot materialitzar donant accés a debats i discussions, donant facilitats per fer aportacions al procés legislatiu, facilitant formularis per a fer arribar peticions escrites al parlament i permetent el contacte amb parlamentaris per mitjà del correu electrònic.

Un directori complet i actualitzat amb els enllaços polítics més importants dels sistemes polítics occidentals es pot trobar a www.democraciaweb.org/demob.htm. Ara en donem algun exemple.

E-petitioner (Escòcia)

El Parlament d'Escòcia ha posat en funcionament un sistema electrònic per rebre peticions des de la ciutadania. A l'inici de 2000 va acceptar d'experimentar durant un any amb la recepció de peticions ciutadanes per Internet. Aquesta decisió es va prendre després d'un debat entre els integrants de la Comissió de Peticions Públiques del Parlament Escocès. El debat es va originar davant l'evidència que la utilització de les noves tecnologies havia anat per davant de les previsions del nou Parlament escocès. Així, i malgrat que aquest no havia previst cap mecanisme electrònic per transmetre peticions —entre altres motius, pels problemes derivats de certificació de signatura, especialment en peticions col·lectives—, una associació, la World Wildlife Fund Scotland, va enviar, mitjançant un sistema de petició electrònica creat per l'International Teledemocracy Center (ITC) de la Universitat de Napier, una petició al Parlament escocès.

El sistema de petició electrònica desenvolupat per l'ITC permet crear, veure, signar o afegir informació a una petició per mitjà de la web. És possible també accedir a un fòrum de discussió sobre la petició realitzada. L'ITC és qui hostatja les peticions electròniques durant aquest període de prova. Aquesta experiència del Parlament escocès evidencia l'adaptació de mecanismes ja existents (possibilitat de fer

peticions) a la nova realitat digital.

El Parlament escocès és probablement l'únic parlament del món que admet a tràmit peticions mitjançant un sistema electrònic. És interessant seguir des d'Internet la discussió i l'argumentació que els diputats escocesos van protagonitzar a favor i en contra de l'acceptació de les peticions fetes en format electrònic. La transcripció del debat es pot trobar a www.scottish.parliament.uk/official_report/cttee/petit-00/pu00-0502.htm.

Per a accedir a l'espai virtual del Parlament escocès i per a conèixer el treball de la Universitat de Napier, responsable del sistema de petició electrònica, www.scottish.parliament.uk/ www.teledemocracy.org

Són també especialment interessants els criteris i les reflexions del Parlament britànic sobre l'ús del correu electrònic www.publications.parliament.uk/pa/cm200102/cmselect/cminform/1065/106505.htm#a9

Tot i aquestes possibilitats –apuntades, com hem dit més amunt, per Christine Bellamy i Chris Raab, i constatades per John Taylor–, l'únic cert que podem concloure després de visitar les pàgines web de les principals institucions polítiques de les democràcies occidentals és que aquestes estan desenvolupant noves polítiques de comunicació adaptant les antigues infraestructures i instruments de comunicació a les circumstàncies de l'entorn.

No obstant això, com assenyala Thomas Zittel,

professor universitari, "és lluny de ser certa l'afirmació que els canvis en les estratègies de comunicació i en les estructures institucionals tindran un impacte directe en la conducta legislativa".

El que sembla més evident a partir de les dades conegudes és que l'adopció d'Internet com a instrument de comunicació no comporta, com a regla general, la modificació dels espais de comunicació previstos en les institucions polítiques. No es disposa de referències que confirmin que els reglaments de funcionament de les institucions legislatives s'hagin modificat a causa de l'impacte de les noves tecnologies ni que aquestes institucions hagin produït nova legislació per adaptar els mecanismes de participació a les noves tecnologies. I, d'altra banda, els espais web que inclouen canals per a la participació més precisos, d'alguns dels quals es donarà la referència seguidament, responen a experiències temporals o són impulsats per entitats privades no lucratives o institucions acadèmiques que tenen acords de col·laboració amb institucions públiques.

Aquestes dades permeten d'afirmar que Internet no ha creat d'una manera generalitzada i fins al moment escenaris més actius de participació ciutadana en la vida política institucional. La realitat sembla indicar que fins ara les institucions polítiques utilitzen Internet i les noves tecnologies exclusivament com a mecanisme per millorar unes funcions que ja feien i uns serveis que ja oferien. Fa la sensació que les

potencialitats que es deriven de l'ús de les noves tecnologies i que han estat apuntades anteriorment, encara són lluny de convertir-se en realitat. El suport actiu a la ciutadania que Taylor mencionava com un dels resultats de l'ús d'Internet és, en el ciberespai polític, una excepció.

El mateix Manuel Castells ho descriu de la manera següent: "Els governs, a tots els nivells, utilitzen Internet principalment com a tauler d'anuncis electrònics per publicar la seva informació, sense fer un esforç de veritat d'interacció. Els representants parlamentaris solen tenir el propi lloc web, però no presten gaire atenció ni al disseny ni a les respostes a les peticions dels ciutadans".

Consultes ciutadanes: Your Say (Regne Unit)

És l'espai de participació que es pot trobar a la pàgina web del Govern del Regne Unit. La participació que el Govern britànic ofereix es limita a la creació d'espais de debat als quals els ciutadans poden fer arribar les seves opinions i els seus suggeriments. L'espai Your Say es divideix en dos subespais. El primer, Policy Forum, el dirigeix el mateix Govern. S'hi proposa periòdicament una qüestió a debat mitjançant un conjunt de preguntes que tenen la funció d'ordenar i començar la discussió. Les intervencions que s'hi fan es presenten en forma de resum al primer ministre. L'opinió del Govern davant les qüestions plantejades es presenta en el mateix espai

web amb l'objectiu de deixar constància de com el resultat de les intervencions ciutadanes incidirà en l'acció de govern. El segon espai, Speakers' Corner, no és dirigit i s'hi poden expressar opinions sobre qualsevol qüestió relacionada amb el Govern. Tot el que plantegen els ciutadans queda exposat i pot ser llegit per qualsevol visitant de la pàgina, però a diferència de l'espai Policy Forum, el Govern no hi dóna resposta.

El Govern britànic va ser pioner en la participació ciutadana en temes relatius a l'acció de l'executiu. S'accedeix en aquesta experiència dins la secció "Have your say" de la pàgina: www.ukonline.gov.uk

Les experiències MN E-Democracy i Your Say tenen en comú que la seva activitat se centra en debats i fòrums electrònics ciutadans. Aquest és l'instrument més utilitzat des de les institucions per donar espais de participació a la ciutadania. És possible trobar en molts dels ciberespais institucionals seccions dedicades al debat obert als ciutadans sobre qüestions relacionades amb la política del país.

La definició d'una consulta electrònica ciutadana pot ser de tres tipus. Un debat iniciat per una Administració pública que involucra la ciutadania en el procés d'elaboració de polítiques. Una consulta establerta en els primers moments del procés de presa de decisions que es concreta mitjançant una pregunta oberta. Un instrument que ajuda l'Administració en els passos que cal seguir en el procés de decisió pública i

que aclareix responsabilitats posteriors.

Cal considerar que la raó principal per participar en una consulta electrònica ciutadana és la influència que se suposa que cadascú pot exercir sobre un procés de decisió pública.

Per això, és molt important definir la manera en què els ciutadans poden contribuir al debat i que aquest es desenvolupi amb transparència. A més, és una oportunitat per obtenir una bona informació sobre el tema de què es parla. Cal advertir que el nivell d'accessibilitat dependrà tant del contingut del debat (com més tècnic caldrà suposar que hi haurà menys participació) com de l'entorn tecnològic requerit per participar-hi.

Guia holandesa per a l'ús d'Internet

El Govern holandès, conscient de l'interès que aquests instruments poden tenir per al govern de les comunitats, va editar el 1998 una guia per a l'ús d'Internet per a processos interactius de realització de polítiques. El document *Electronic Civic Consultation* (Dutch Ministry of the Interior (1998). *Electronic Civic Consultation. A guide to the use of the Internet in Interactive policy making*. L'Haia: Directorate Interadministrative Relations and Information) planteja de manera breu una reflexió sobre què és i en quines situacions pot ser utilitzada una consulta electrònica ciutadana, i en una segona part dóna orientacions sobre com planificar i dur a terme una consulta d'aquestes característiques.

EL VOT ELECTRÒNIC

Amb el nom de vot electrònic se solen presentar dues modalitats: la votació digital presencial i la votació digital remota.

La votació digital presencial, denominada en anglès *polling place Internet voting*, és la que incorpora al procediment actual de les votacions la possibilitat de la denominada *urna electrònica*. És a dir, el col·legi electoral continua sent l'espai de referència obligada, amb l'excepció del vot per correu. Les possibilitats de votació en aquesta modalitat són tres:

Sistema de pantalles tàctils. Els votants seleccionen el seu vot tocant una part de la pantalla. Aquest sistema –avui estès en bona part del sistema de caixers automàtics– és el que majoritàriament s'ha utilitzat a Holanda.

Vot per ordinador. Els votants utilitzen una combinació de pantalla i targeta intel·ligent amb banda magnètica per registrar el seu vot. L'elector disposa d'una targeta electrònica que li permet d'accedir a una pantalla on pot seleccionar la seva preferència d'entre totes les opcions possibles, de la mateixa manera que ara escull un paper amb la seva candidatura preferida d'entre totes les candidatures presentades. La selecció

de l'elector queda enregistrada a la targeta que posteriorment llegeix l'urna electrònica. És el sistema utilitzat al Brasil.

Quiosc estàtic o mòbil. Són transportats a espais especials per facilitar la votació (hospitals, llars d'avis). El sistema utilitza indistintament pantalles tàctils i també targetes amb bandes magnètiques.

En tancar el període de votació i en molt pocs segons, es procedeix a l'escrutini als col·legis i es transmeten les dades a un centre oficial de recollida d'informació. Aquesta opció de vot electrònic té, doncs, l'avantatge de la rapidesa en el procés d'escrutini, el de reduir els possibles errors en el recompte i el d'evitar els vots nuls. També cal considerar que no representa una ruptura excessiva amb el procediment actual dels sistemes de votació. Entre els inconvenients d'aquest procediment s'ha assenyalat bàsicament el cost econòmic, sigui per la inversió que representa en un moment inicial com pel seu manteniment i l'adaptació als canvis que les innovacions tecnològiques requereixin. Des de l'inici de la dècada dels 90 s'han anat desenvolupant diverses experiències en països del nostre entorn. La Generalitat de Catalunya va fer una simulació en dos col·legis electorals de dos municipis catalans durant les eleccions catalanes de novembre de 1995. El 1997 va ser Galícia la que es va sumar a l'experiència de simulació, mentre que el Govern basc preveu utilitzar la votació electrònica en futures eleccions al Parlament

basc, a partir d'una modalitat innovadora en el procediment de votació digital de lector òptic afegit a l'urna. Aquest procediment manté les paperetes tradicionals, la qual cosa és un avantatge per als partits polítics i en certa mesura per al mateix electorat, que no veu alterat en res de substancial el procés de votació, però també és un inconvenient a l'hora de buscar arguments d'estalvi econòmic o com a mínim de substituir algunes despeses per unes altres.

La segona modalitat de votació electrònica és la del vot per sistemes remots, especialment Internet (*remote Internet voting*). La imatge que els electors podran votar sense necessitat de desplaçar-se a un col·legi electoral, ja que serà possible exercir el dret de vot des de qualsevol punt i gràcies a una connexió electrònica, ha deixat de ser un recurs literari per a una obra de ciència-ficció per convertir-se en una realitat ja experimentada en un procés electoral oficial. Aquesta opció inclou diverses possibilitats tecnològiques. Entre aquestes cal destacar les quatre següents:

El vot per telèfon a partir de les tonalitats de marcatge. Aquest sistema és operatiu tant en telèfons fixos com mòbils. És un sistema que ha estat utilitzat bàsicament al Regne Unit en diverses consultes no vinculants, però també en les experiències de votació electrònica celebrades el maig de 2002.

L'SMS. Permet utilitzar el mòbil com a instrument de selecció i determinació del vot. Novament aquesta possibilitat ha estat implementada al Regne Unit en les

eleccions de 2002.

El vot per Internet. Permet de votar des de qualsevol indret connectat a la xarxa. Aquesta possibilitat ha estat experimentada ja en diverses situacions (eleccions primàries del partit demòcrata a l'Estat d'Arizona, eleccions locals al Regne Unit el maig de 2002).

El vot per televisió digital interactiva. Aquesta opció es presenta clarament com a potencial. Encara no ha estat provada en cap procés electoral però té unes característiques molt similars a les del vot per Internet i tecnològicament no presenta cap problema addicional.

El vot remot per mitjans electrònics és, doncs, el que més capacitat de transformació té. La contrapartida és que també és el sistema amb un major nombre de problemes a l'hora de garantir el secret de vot, els criteris de seguretat exigibles o la igualtat d'oportunitats entre tots els electors.

Fins avui, la utilització d'aquests procediments de votació electrònica –un o diversos– ha estat relativament escassa. Veiem-ne alguns exemples.

Shelton, Arizona, Regne Unit i Catalunya

La primera experiència coneguda en la utilització d'Internet per a una consulta pública es va fer als Estats Units, a l'estat de Washington, a la ciutat de Shelton, on 103 dels 560 votants van utilitzar el seu ordinador i no es van desplaçar al col·legi electoral per emetre el seu vot. La consulta se centrava en qüestions

de política escolar en l'àmbit local.

L'experiència més rellevant, potser per ser la primera en unes eleccions, va tenir lloc durant les eleccions primàries del Partit Demòcrata dels Estats Units celebrades l'11 de març del 2000 a l'estat d'Arizona. L'electorat demòcrata tenia la possibilitat de votar en el col·legi, per correu o a través d'Internet. La consulta se centrava en qüestions de política escolar en l'àmbit local. Aquesta experiència va generar una literatura acadèmica relativament important. Per conèixer de primera mà el que va ser una de les primeres experiències de vot digital per Internet: www.azdem.org. L'organització tècnica del procés de votació electrònica va ser fet per l'empresa: www.election.com.

Més recentment, diverses localitats del Regne Unit, 30 concretament, van tenir l'oportunitat d'experimentar la utilització de les tecnologies digitals en les eleccions de maig de 2002. De fet, aquestes eleccions les hem de considerar com la prova més important feta fins al moment en la utilització de les noves tecnologies, no solament pel nombre de persones implicades en els processos electorals, sinó també per la decisió d'utilitzar multicanals de votació, és a dir, d'aprofitar la dimensió d'experiències pilot per posar en pràctica la majoria dels mitjans de votació remots esmentats amb anterioritat.

Un informe detallat sobre la valoració de l'experiència que es va tenir al Regne Unit es pot

consultar a: www.electoralcommission.org.uk/toolkit/theme-listing.cfm/45.

A Catalunya, les experiències pioneres de votació digital remota les trobem en processos experimentals duts a terme entre març i maig del 2002 respectivament a la Universitat Autònoma de Barcelona, coincidint amb el procés d'elecció del rector, i a la Universitat de Barcelona, durant les eleccions a representants claustrals. I posteriorment a les darreres eleccions al Parlament de Catalunya, novembre del 2003, i a l'elecció de la nova Junta del Col·legi d'Enginyers Tècnics i Industrials de Barcelona, el 9 de juny del 2005. En els tres primers casos les votacions no van ser vinculants. En el cas de la UAB la votació experimental es va limitar al professorat del Departament de Ciència Política i ho van haver de fer amb els ordinadors del seus despatxos. En el segon cas, el projecte era més ambiciós, ja que permetia que qualsevol alumne de les facultats de Matemàtiques, Biblioteconomia i Odontologia de la Universitat de Barcelona pogués votar des de qualsevol ordinador connectat a la xarxa. En el cas de les eleccions al Parlament de Catalunya, la Generalitat va impulsar en alguns Casals catalans de l'estranger la possibilitat de votar simultàniament i sense cap efecte legal mitjançant Internet. Els professors Jordi Barrat i Josep Maria Reniu van elaborar un informe de seguiment sobre aquesta experiència que està disponible a la xarxa.

En qualsevol cas l'experiència més reeixida és la realitzada pel Col·legi d'Enginyers Tècnics i Industrials de Barcelona. És el primer cop que una institució pública catalana ha utilitzat Internet, i que ha donat plena validesa als seus resultats. Tot i que en el moment d'escriure aquest apartat l'informe d'avaluació no està acabat, els primers indicis apunten a un èxit en aquesta experiència que sense cap mena de dubtes obrirà unes vies, també legals, que facilitaran l'ús d'Internet en consultes electorals.

Defensors i detractors

El debat que s'obre al voltant d'aquesta possibilitat comença a plantejar una polarització entre aquells que s'hi mostren favorables i els seus detractors. Caldria evitar l'aparició dels nous *apocalíptics i integrats*, que tant va radicalitzar el debat sobre els mitjans de comunicació audiovisuals en dècades anteriors. Entre els arguments favorables a l'ús de la votació electrònica, Andreu Riera en destaca quatre: es redueixen els costos del processament de vots (recollida i recompte); es fa el recompte dels vots emesos amb més rapidesa; el desplaçament dels votants al col·legi electoral és innecessari, amb la qual cosa es pot preveure un cost més baix en temps invertit pels electors, i és possible que augmenti la participació com a conseqüència del punt anterior.

Mentre que els punts primer i segon són possibles amb qualsevol de les dues modalitats (*polling place*

Internet voting i *remote Internet voting*), el tercer i el quart semblen reservats exclusivament a la utilització de la modalitat de *remote Internet voting*.

Cal advertir, això no obstant, que els suposats increments de la participació no són tan clars. Si els electors no creuen en les conseqüències que el seu vot pot tenir en les eleccions, és evident que les eleccions en línia no resoldran aquest problema. És a dir, el simple fet de disposar de la possibilitat de vot per Internet, no ens ha de fer esperar un increment significatiu del nombre de votants.

De fet, les experiències que tenim de votacions electròniques per Internet o per qualsevol altre mitjà remot, les celebrades a Arizona durant les eleccions primàries a la presidència dels Estats Units per part del Partit Demòcrata, i les celebrades en algunes localitats del Regne Unit, o fins i tot les celebrades a Catalunya en les eleccions universitàries, ens indiquen resultats contradictoris. Mentre que a Arizona es va produir un increment espectacular dels votants en comparació amb altres convocatòries anteriors, al Regne Unit, malgrat que hi va haver un increment en les zones on es va fer la prova pilot amb mitjans remots i que va ser superior a la mitjana del conjunt del país, va resultar poc rellevant si tenim present que la mitjana de participació en la majoria de casos es va situar entorn del 35 per cent.

Com molt bé determina l'informe de la comissió electoral britànica, la principal responsabilitat per

persuadir l'elector d'anar a votar correspon als polítics. Cal reconèixer, però, que en qualsevol cas la disponibilitat d'un major nombre de possibilitats per anar a votar i la major accessibilitat, poden tenir un efecte positiu en els percentatges de participació.

Les possibles conseqüències de la utilització d'Internet ha tingut també importants detractors. Entre els sectors més crítics destaca el col·lectiu dels Estats Units Voting Integrity Project (VIP), que en un informe assenyalava que entre els diversos projectes de votació en línia per Internet que s'han plantejat no s'ofereixen els alts nivells de seguretat que són necessaris en els processos electorals públics. Els repetits atacs en el ciberespai contra institucions com ara l'FBI o la Casa Blanca posen en evidència, d'altra banda i segons el VIP, la vulnerabilitat de tots els potencials espais de votació que es puguin crear a Internet. Altres autors assenyalen el fet que la votació és alguna cosa més que un simple acte de manifestació de la preferència de cadascú. L'elecció és, segons aquests autors, un ritual públic que consolida la solidaritat social i els llaços comuns dels individus d'una mateixa comunitat. La qüestió que cal analitzar és l'impacte que pot produir el fet de convertir una activitat eminentment pública en un acte privat. Les veus crítiques davant la utilització d'Internet en processos electorals també s'han expressat per mitjà d'Internet. En l'enllaç següent es pot consultar un informe que argumenta críticament l'ús d'Internet per

a votacions: www.voting-integrity.org/projects/votingtechnology/index.htm

Segui com sigui, i més enllà del possible debat i dels seus arguments, avui es reconeixen importants dificultats encara no resoltes per poder afirmar que el procés de votació electrònica ofereix les mateixes garanties que el procés de votació tradicional, com posa de manifest l'informe elaborat per la California Internet Voting Task Force (CIVTF): "Una de les principals dificultats que presenta un sistema de votació per Internet és l'autenticació dels votants, és a dir, que cada elector tingui la possibilitat d'emetre un vot i que cap votant no pugui votar més d'una vegada".

Un dels primers informes sobre l'estratègia que calia seguir en la implementació del vot electrònic va ser elaborat per un grup d'experts nord-americans convocats pel Govern de Califòrnia. Malgrat que en alguns aspectes el document ha estat superat, continua tenint un gran interès pels temes que planteja. Es pot consultar a: www.ss.ca.gov/executive/ivote.

Els que s'oposen a la pràctica de vot per Internet donen bàsicament dues raons fonamentals. La primera és que les possibilitats reals d'accés a Internet responen a l'existència d'una estratificació social inequívoca. La segona és el risc de frau que la manca d'absoluta seguretat del procés possibilita i incrementa.

El primer argument ja va ser utilitzat en les primàries del Partit Demòcrata, a Arizona. La

possibilitat de votar per Internet en aquestes eleccions va provocar un recurs per evitar la possible discriminació que per a les minories (especialment, les racials) podria representar aquesta convocatòria. L'argument dels recursos era que l'ús d'Internet varia significativament depenent de les diferents minories. El recurs, interposat per l'associació VIP, va ser desestimat no sense admetre abans el jutge que "pot existir una fossa digital susceptible de convertir-se en discriminació racial".

Les possibles conseqüències

Les experiències de processos electorals dutes a terme des de mitjan dècada dels 90 en què l'elector ha tingut la possibilitat d'exercir el sufragi des d'un terminal d'ordinador situat en qualsevol punt geogràfic han servit per contrastar la solidesa dels protocols de seguretat. A més, han estat útils per analitzar l'impacte que el nou procediment electoral té sobre la societat, el sistema polític i l'ordenament legal existent. Cal preveure que en temps futurs disposarem de noves experiències que progressivament ens portaran a un escenari on el vot electrònic per Internet serà una realitat en qualsevol consulta electoral. Aquesta possibilitat és la que ens obliga a meditar sobre les conseqüències que el vot electrònic pot comportar.

El debat sobre el vot per Internet no es pot limitar únicament a la reflexió del tot necessària però insuficient dels tractats de seguretat. L'acte de votació

és en si mateix un mecanisme socialment legitimador de qualsevol sistema polític democràtic. Qualsevol incorporació de nous mecanismes o procediments de votació ha de tenir en compte aquest fet per garantir que la innovació no comporti un debilitament del sistema polític. Podem assenyalar diversos aspectes a l'hora de plantejar una aproximació al vot electrònic: els requeriments de seguretat, el perill de la fractura digital, el possible augment de la participació electoral, els aspectes simbòlics de l'acte de la votació, el control públic del procés electoral i l'impacte sobre la democràcia representativa.

Els requeriments de seguretat

El disseny dels protocols criptogràfics que han de permetre fer segura una votació per Internet és una tasca complexa. Sovint els criteris que cal seguir tenen lògiques contraposades com, per exemple, la necessitat de mantenir l'anonimat de cada vot (secret de sufragi) i a la vegada oferir garanties al votant que el seu vot digital arriba a l'urna per a ser comptabilitzat.

Des de fa dues dècades s'estan desenvolupant protocols criptogràfics segurs per a la votació. El primer protocol de què es disposa data de 1981 i va ser dissenyat per un científic holandès, David Chaum. Des d'aquella primera proposta se n'han desenvolupat més, però malgrat això encara avui no hi ha un protocol estandarditzat àmpliament acceptat. Per contra, disposem de cert consens sobre quins són els

requeriments de seguretat que tot protocol criptogràfic ha de complir idealment a l'hora de ser dissenyat. Andreu Riera els ha recollit en la següent llista de requeriments:

La correcció: el resultat final de l'elecció ha de contenir tots els vots emesos vàlidament, és a dir, no se n'ha de poder eliminar cap, ni afegir-n'hi de nous ni admetre'n cap d'erroni.

La democràcia: cada elector té la possibilitat de votar un cop i ningú no pot votar més d'un cop; -una persona, un vot.

L'anonimat: no ha de ser possible per a ningú relacionar vots amb els votants respectius.

La imparcialitat: per evitar qualsevol interferència en la conducta dels votants, el recompte no pot començar fins que l'elecció no hagi finalitzat.

La incoercibilitat: amb un intent de protegir el sistema de possibles coercions o de compra o extorsió de vots, els votants no han de poder demostrar el sentit del seu vot.

La verificabilitat: qualsevol votant ha de poder verificar que el recompte final conté el seu vot (no el sentit del seu vot) a la vegada que el sistema ha de poder garantir una auditoria externa que verifiqui la integritat del procés.

La fractura digital

Malgrat que està fora de tota discussió la rapidesa amb què l'ús de les noves tecnologies en general i

d'Internet en particular penetra en les nostres societats, el seu impacte és encara minoritari i desigual. Segons les dades de què disposem a partir de diverses fonts, només en molt pocs països (Europa del nord, Holanda i Regne Unit), els usuaris d'Internet representaven el setembre de 2002 prop del 50 per cent de la població respectiva. Si contrastem el nombre d'usuaris amb el nombre de llars europees que al final de l'any passat estaven connectades a Internet, en la majoria de casos ens trobem per sota d'un 25 per cent, segons les dades de la Comissió Europea.

Aquesta reflexió, cal acompanyar-la d'unes altres dades que ens donen la mesura de la desigual penetració de les noves tecnologies a les nostres societats. Els col·lectius socialment menys afavorits (menys recursos econòmics i menys nivell educatiu), però també els de més edat són els que més lentament, en el millor dels casos, es van incorporant a l'ús de les noves tecnologies. En el desplegament de la societat de la informació hi ha un risc d'una nova fractura social, la divisió digital, que accentuï encara més les diferències socioeconòmiques. No és aquest el lloc per referir-nos a les polítiques actives que cal impulsar des dels governs per superar aquest risc de nova divisió social, però sí que les referències a aquestes dades ens són imprescindibles per avaluar les possibilitats i conseqüències d'implantació del vot per Internet.

El nivell d'ús d'Internet evoluciona progressivament. Per consultar algunes dades recents

sobre aquesta evolució es pot visitar l'Observatori Europeu d'Informació Tecnològica: www.nua.net/surveys/how_many_online

Atenent a la realitat que ens ofereix la informació estadística però també acceptant les resistències que per qüestions culturals oposen amplis sectors als canvis tecnològics, sembla indiscutible que la utilització d'Internet com a mecanisme de votació està condemnat, en el millor dels casos, a ser durant unes quantes dècades un procediment complementari al que es du a terme tradicionalment en els col·legis electorals. Avui ningú no pot plantejar l'obligatorietat del vot per Internet sense cometre un acte d'irresponsabilitat social i política per a la legitimitat de les nostres democràcies.

Un dels arguments més utilitzats, especialment als Estats Units, en contra de l'aplicació d'Internet, és el risc que hi ha, en paraules de qui va ser governador de Nova York, el republicà George Pataki, de donar un avantatge injust a una part de l'electorat. En la mesura que, d'una banda, el sufragi és un dret universal per a tota la ciutadania major d'edat i que, de l'altra, constatem la baixa i desigual utilització de les noves tecnologies a les nostres societats, ens podem preguntar efectivament si avui el vot per Internet vulnera el principi d'igualtat que per a tot el cos electoral ha de presidir l'exercici del sufragi. Aquest no és un aspecte menor, ja que es pot arribar a plantejar com a hipòtesi la possibilitat que els resultats d'unes

eleccions amb possibilitat de vot per Internet siguin més favorables als interessos d'aquells que han tingut una facilitat més gran a participar-hi per votació electrònica.

Tothom dona per bo el raonament que votar des de qualsevol ordinador connectat a la xarxa o tenir la possibilitat de votar durant un període més llarg que el permès en una jornada electoral representa un cost més baix que el que representa desplaçar-se a un col·legi electoral i, a més, fer-ho en una jornada concreta. Podem suposar que els avantatges derivats dels costos més baixos d'exercir el sufragi per Internet faran que aquells sectors que tenen la possibilitat de fer-ho exerceixin el seu dret amb un percentatge més alt que aquells que no tenen aquestes facilitats. És veritat que els interessos electorals d'aquests dos segments de la societat no han de ser necessàriament diferenciats ni polaritzats entre si ni homogenis dins de cada segment, però tampoc no es pot garantir que no sigui així.

En la mesura que la divisió digital guarda, per exemple, una correlació proporcional amb els ingressos, i que els ingressos són un dels factors que ajuden a explicar el comportament electoral, caldrà acceptar el risc que els resultats electorals en un procés d'utilització d'Internet sobrerrepresentin els interessos del sector que ha tingut més incentius per anar a votar.

La decisió del Partit Demòcrata d'Arizona d'oferir

la possibilitat del vot per Internet durant les primàries presidencials de 2000 va donar lloc a un debat intens sobre avantatges i desavantatges del procediment. De fet, aquella va ser la primera gran demostració que l'era Internet havia arribat també al sufragi en unes eleccions polítiques. Malgrat els intents d'aturar judicialment el procés d'Arizona, la demanda va ser denegada pel jutge federal responsable del cas, el qual indirectament va estar d'acord amb l'afirmació dels promotors de l'experiència segons la qual "no hem restringit la capacitat de vot de ningú, només hem permès votar a més gent."

Malgrat aquesta tendència, els fets s'encarregaven de demostrar que bona part de les crítiques no eren errònies. Una altra qüestió és que aquestes puguin aturar un procés d'incorporació d'Internet als processos electorals. L'experiència feta a l'altre costat de l'Atlàntic en les eleccions locals del Regne Unit va permetre, gràcies a un estudi realitzat sobre el perfil dels votants electrònics a la localitat de Swindon del 2 de maig de 2002, elaborat per David Cowling, editor de recerca política de la BBC, descobrir que en termes generals "els votants d'Internet eren més aviat homes que dones, amb edats compreses entre 35 i 45 anys, i de classe mitjana."

Cal recordar que l'experiència britànica també va incloure altres mecanismes de votació. Les conclusions de Cowling són també clares en aquest sentit: "Els votants de telèfon fix se situen en el grup d'edat de

majors de 45 anys, classe treballadora i/o treballadors a la llar o jubilats." Com a conclusió sobre les diferències d'oportunitat que es poden produir amb la introducció de les noves tecnologies, també cal tenir en compte el que va dir el responsable de la BBC: "Els col·legis electorals van ser també més propensos al vot de les dones que al dels homes i per als grups d'edat majors de 45 anys."

Més participació?

La possibilitat que la utilització d'Internet permeti una participació més gran és un element que cal considerar seriosament en unes democràcies en què la tendència és cap a un progressiu increment de l'abstenció. Tot i així, no cal esperar grans canvis. En aquest terreny també cal ser moderat pel que fa a l'optimisme.

Els estudis més solvents sobre l'abstenció ens diuen que les causes principals estan més en el desinterès per la política que en els suposats costos que la participació representa. És a dir, és difícil mantenir des de la ciència política que una facilitat més gran per anar a votar serà suficient per incrementar els nivells de participació actuals.

Més enllà dels arguments i contraarguments del debat, les prop de 40.000 persones que van votar per Internet en les primàries presidencials d'Arizona (35.768 per procediment remot –*remote Internet voting*– i 4.174 en el mateix col·legi electoral –*polling place Internet*

voting) van posar de manifest dues coses.

L'increment de participació va ser notable i inequívoc en comparació amb primàries anteriors (l'any 1996 van votar 12.800 electors, mentre que l'any 2000 ho van fer 85.970).

L'increment de participació va afectar tots els sectors socials. Fins i tot en alguns districtes on la minoria hispànica és predominant, aquest increment va ser notablement superior a l'increment mitjà produït a tot l'Estat. És a dir, també en els sectors socials aparentment menys afavorits per la incorporació d'Internet, els avantatges es noten en l'increment de la participació.

Aquest segon aspecte va ser possible gràcies a l'esforç dels organitzadors d'oferir punts oberts a la xarxa en diversos municipis per facilitar a les persones que no tenien accés habitual a Internet la possibilitat de votar electrònicament, com va ser el cas, per exemple, de la reserva dels indis *navajo*. Més enllà de la casuística concreta del desenvolupament de l'experiència d'Arizona, les dades de participació i la seva distribució entre els diversos sectors de la població obliguen com a mínim a relativitzar aquelles crítiques a la possible subrepresentació en els resultats de les minories socioeconòmiques.

És possible que l'increment espectacular de participació en el cas d'Arizona es pugui explicar també pel factor de novetat que la utilització electoral d'Internet comporta. D'altra banda, l'increment també

es produeix entre aquells que van optar per votar seguint els mecanismes tradicionals (vot presencial al col·legi i vot per correu). Això probablement ens indica que hi va haver altres factors a part d'Internet que van impulsar la gent a anar a votar i que aquests van ser més determinants.

El cas del Regne Unit ja ha estat comentat i si ens permet concloure alguna cosa és que si bé no hi ha un increment espectacular i els percentatges continuen sent preocupantment baixos (32,8 per cent de participació a les eleccions locals de maig de 2002), no és menys cert que en les zones on era possible de votar mitjançant instruments electrònics remots aquesta participació es va situar de mitjana prop del 38,7 per cent.

Com més possibilitats, millor

L'estudi d'opinió que va acompanyar l'experiència de les eleccions locals al Regne Unit encarregat per la comissió electoral per avaluar l'experiència, mostra que per a un 45 per cent dels entrevistats els mètodes de canal múltiple utilitzats en les eleccions milloraven el procés electoral, i que quatre de cada deu abstencionistes declarats manifestaven que els nous mètodes els havien d'encoratjar a votar, mentre que només un tres per cent manifestava que la situació electoral havia empitjorat.

L'enquesta va ser feta en tretze de les trenta localitats on s'experimentaven les noves formes de votació a les eleccions del 2 de maig de 2002 al Regne Unit. (NOP/Electoral Commission surveys of 3.224 adults).

En qualsevol cas, la hipòtesi de més participació electoral com a conseqüència de la utilització d'Internet o de qualsevol altre canal digital està plantejada i és perfectament argumentable i sòlida.

El simbolisme de l'acte de votar

L'exercici del sufragi pels procediments tradicionals en un col·legi electoral comporta certa litúrgia –la cabina, la selecció de paperetes o candidats, la identificació davant d'autoritats electorals, la introducció del vot en una urna, la presència d'interventors com a garantia de transparència del procés– que confereix a l'acte de la votació un valor afegit a l'estricta objectiu d'elecció dels representants. El fet de votar en un espai comunitari és per a molts una expressió d'un compromís cívic, una manera de renovar públicament l'adhesió als principis democràtics i d'atorgar legitimitat a les institucions de govern.

El vot per Internet pot fer desaparèixer aquest valor afegit i pot accentuar una tendència aïllacionista de l'individu. Tanmateix, cal projectar aquesta possibilitat amb vista al futur i emmarcar-la en una dinàmica sociocultural específica de creixent penetració dels efectes de la digitalització. Cal preveure que en un futur immediat una gran quantitat d'activitats que avui es realitzen presencialment passaran a concretar-se per procediments virtuals. Amb seguretat, el vot digital per Internet serà una

possibilitat en la mesura que vagin adquirint normalitat altres procediments electrònics. El comerç digital, l'Administració en línia o l'educació per mitjà d'Internet en poden ser alguns exemples. És aquesta evolució una bona notícia per a les nostres societats? La resposta depèn de la nostra percepció de les conseqüències que tindran la societat de la informació i les noves tecnologies.

Cal, però, tenir present que avui la política viu una important crisi de legitimitat i credibilitat sense que la digitalització hagi tingut oportunitat de mostrar-ne les conseqüències. La irrupció de procediments virtuals per a l'acció política i, més particularment, per a l'exercici del sufragi no ha de comportar necessàriament més problemes al sistema polític que els que avui ja pugui tenir. Fins i tot es pot argumentar que el manteniment dels procediments tradicionals per a l'acció política en general i per als sistemes de votació en particular, pot tenir conseqüències negatives per a la credibilitat i la vitalitat del sistema polític, especialment si considerem l'entorn canviant en què les realitats virtuals tindran cada vegada més presència.

El risc que la política i el procediment electoral sigui percebut com una realitat arcaica per contrast amb l'evolució d'altres realitats del moment pot incrementar la distància que determinats segments socials, per exemple, els més joves, ja mantenen avui amb la política. Com s'ha dit abans, es fa difícil afirmar

categòricament que la utilització del vot per Internet comporti automàticament un increment de la participació, però en canvi és més senzill afirmar que el fet de no utilitzar Internet comportarà una pèrdua d'oportunitats per mobilitzar electoralment determinats sectors de la societat.

El control públic del procés

Una qüestió molt més important i difícil de resoldre quan parlem del vot electrònic és la dificultat que tenen els poders públics per controlar el cent per cent del procés electoral. Aquesta és una qüestió imprescindible per oferir totes les garanties procedimentals que evitin el risc de deslegitimació del procés. Parlar d'Internet vol dir parlar de noves tecnologies de la comunicació i la informació, i això és sinònim de liberalització, és a dir, de la participació d'operadors i actors privats sense els quals la xarxa no pot funcionar. Disposar, doncs, de la xarxa com a espai on fer la votació comporta necessàriament l'acceptació de la participació d'aquests actors privats com a part imprescindible per a la realització del procés.

¿Com es poden oferir garanties jurídiques d'un bon funcionament de la xarxa de manera que ningú no vegi limitat el seu dret a vot, per exemple, per la caiguda d'un proveïdor d'Internet o per la saturació temporal d'una part de la xarxa? Els poders públics tenen davant seu uns reptes que ja no es poden

resoldre, com es fa avui, només amb la presència o intervenció de les forces d'ordre públic i de l'autoritat electoral corresponent.

La garantia que cada vot emès per Internet arribi al lloc de destinació no és avui absoluta, com tampoc no ho és la garantia de recepció de tots els correus electrònics enviats. Un bon sistema de votació electrònica hauria de garantir aquest aspecte per donar plenes garanties, també en la percepció, al votant electrònic que el seu vot digital arribarà a la destinació adequada. És cert que el sistema de votació tradicional en vot per correu tampoc no és infal·lible. Recordem, per exemple, que en el penúltim procés electoral nord-americà dos sobres amb vots oficials emesos per correu van aparèixer a Dinamarca.

Les garanties entorn del procés de vot electrònic per Internet no solament s'han de donar efectivament sinó que la ciutadania ha de tenir la convicció que existeixen. Des d'una perspectiva més sociològica que jurídica, està fora de discussió que la realitat és la que la percepció de la ciutadania creu que és. Aquest és, doncs, un terreny de treball molt important sense el qual la votació per Internet no podrà mai implementar-se plenament. Cal dir, però, que aquest problema també està present en el comerç electrònic i que progressivament la percepció de seguretat entre els usuaris s'ha anat consolidant, tot i que probablement molts dels problemes deguts a la inseguretat han persistit.

L'impacte sobre la democràcia representativa

Finalment, s'ha de considerar l'impacte que la possibilitat del vot per Internet pot tenir sobre els fonaments de la democràcia representativa. És indiscutible que la pràctica de la votació digital des de qualsevol punt de la xarxa obre unes possibilitats de participació en la discussió i decisió d'afers públics fins ara desconegudes. Les motivacions tècniques que sovint han estat argumentades per no donar lloc a espais de participació directa perdran molt de pes amb la implantació de la votació electrònica per Internet. Pot ser, doncs, una amenaça per a la supervivència de les institucions representatives el vot per Internet? Aquesta és una pregunta que cal plantejar-se sense pors.

Cal preveure que en un futur no llunyà hi haurà veus que demanaran nivells de participació més alts que els acceptats avui. És raonable pensar que hi ha possibilitats de participació dintre dels sistemes representatius que en aquests moments es podrien permetre sense atemptar contra els principis de la democràcia liberal.

Les experiències sobre processos deliberatius comencen a tenir una presència relativament important en algunes de les nostres democràcies, tot i que en molts casos la seva realització es fa encara sota estructures informals i legalment no previstes. L'aposta per la votació per Internet no ha de suposar

necessàriament la defensa de la democràcia directa.

En qualsevol cas, i a tall de conclusió, sembla indiscutible que els avenços tecnològics obligaran a repensar les nostres democràcies. Aquesta reflexió també vindrà impulsada per la nova caracterització de la ciutadania, que gaudirà d'un accés a la informació com mai no havia gaudit anteriorment, així com també d'uns nivells d'instrucció desconeguts.

El resultat final d'aquest replantejament no ha de comportar necessàriament un punt i a part respecte de la pràctica democràtica viscuda per les nostres societats (amb més o menys fortuna) els últims 150 anys. La reflexió haurà de tenir com a objectiu incorporar els avenços tecnològics a la vida política i fer compatible un protagonisme més gran de la ciutadania en el procés de discussió dels afers col·lectius amb el manteniment dels principis bàsics de la democràcia liberal.

Les recomanacions del experts

El futur de la votació electrònica no depèn únicament dels avenços científics que garanteixin uns determinats requeriments de seguretat. Com recomanen els autors de l'informe de la CIVTF, el vot electrònic ha de ser introduït progressivament per evitar el refús cultural i per garantir que les exigències tècniques en cada fase es puguin complir. Aquest informe identifica quatre possibles fases:

A la fase primera, el vot per Internet en el col·legi

electoral del votant. Amb una introducció progressiva, segons la CIVTF, els primers nivells de la votació electrònica s'haurien de fer des de col·legis o infraestructures que estiguessin sota la supervisió d'un organisme públic. En un primer moment, la votació es faria des dels ordinadors disponibles en els mateixos col·legis electorals.

A la fase segona, el vot per Internet des de qualsevol col·legi electoral. En aquesta segona fase, el col·legi seguiria sent el punt de referència obligat, però els electors no estarien limitats a exercir el seu vot en un col·legi assignat prèviament. En aquests dos casos ens trobaríem davant la modalitat ja comentada anteriorment del *polling place Internet voting*. La principal funció d'aquesta fase seria la d'oferir seguretat al votant i també la de garantir correctament la identificació del votant, de la qual en aquestes dues fases, es faria càrrec alguna persona física sota el mandat de l'autoritat electoral.

A la fase tercera, el vot per Internet des de qualsevol terminal. En aquest tercer estadi ja hi hauria la possibilitat de votar des d'ordinadors instal·lats en altres espais públics en els quals, mitjançant una contrasenya o la signatura digital, el votant podria enviar el seu vot. En aquest darrer cas, l'Estat ja no es faria càrrec de la identificació del votant, ja que es faria mitjançant la contrasenya.

A la fase quarta, el vot per Internet des de qualsevol connexió. En la quarta i última fase és quan

podríem parlar concretament de la modalitat del *remote Internet voting*, ja que els electors podrien votar des de qualsevol punt amb accés a la xarxa sense que les màquines utilitzades estiguessin sota el control d'una autoritat pública.

El CyberVote és un exemple de l'interès que el vot digital està despertant arreu. És un projecte europeu finançat per empreses del sector tecnològic i per la mateixa Comissió Europea amb l'objectiu de demostrar els alts nivells de seguretat de diversos prototipus de votació digital utilitzant tant ordinadors com telèfons mòbils. L'experiència es pot consultar a: www.eucybervote.org

Què diu l'Informe Pratchett

Unes recomanacions més detallades i sobretot fonamentades en l'anàlisi de l'experiència feta al Regne Unit, les ofereix el professor Lawrence Pratchett. El seu informe es pot trobar a www.lcd.gov.uk/elections/e-voting/pdf/e-summary.pdf. La implementació estratègica del vot electrònic requereix una coordinació de diverses activitats. Pratchett en destaca aquestes nou:

Cal protegir les característiques generals de la democràcia liberal. No es pot plantejar una implementació a escala nacional dels sistemes remots electrònics de votació fins que les qüestions de seguretat, secret de vot, penetració tecnològica i capacitats dels electors hagin estat solucionades.

La implementació de la votació electrònica, especialment en mètodes remots, s'ha de fonamentar en principis de flexibilitat i de lliure elecció. Cal garantir que els votants no estiguin obligats a un únic mètode, sinó que puguin escollir d'acord amb les seves preferències. Cal implementar múltiples mètodes simultàniament (com, de fet, es va fer a les experiències del Regne Unit).

Cal implementar les noves tecnologies fent que el procés tradicional de votació suporti també l'experiència de la digitalització. Una via és la d'introduir sistemes digitals en els col·legis electorals per permetre una votació digital que no sigui remota. Per demostrar les potencialitats també cal, com a primer pas, que els electors puguin votar en qualsevol col·legi electoral del seu districte abans de poder-ho fer en qualsevol punt connectat a la xarxa, és a dir, abans de flexibilitzar plenament el fet de votar.

Cal construir un registre central de votants que permeti d'identificar el votant des de qualsevol punt de la xarxa i li faciliti votar en temps real. Això ha de permetre una plena implementació del vot per mètodes remots, que a la vegada ha de generar beneficis al votant en termes de flexibilitat i accessibilitat.

La descentralització de les eleccions ofereix beneficis clars als votants electrònics, per la qual cosa s'ha de combinar possiblement amb sistemes centralitzats de connexió a registres i de suport en

general amb l'objectiu de superar qualsevol problema.

L'estratègia d'implementació d'educació de la ciutadania. Una part d'aquesta educació es correspon a la que hi hauria d'haver en tot procés electoral entorn de les diverses opcions obertes que cadascú té per exercir el dret a vot. Caldria afegir una explicació dirigida a destacar els beneficis per als votants de cada una de les diverses opcions tecnològiques de votació.

L'anàlisi de riscos potencials en l'establiment de les noves tecnologies en els processos electorals no es pot limitar només als aspectes tècnics. També caldria fer atenció als problemes que pot generar una manca de confiança de l'electorat i una insatisfacció. Si hi ha problemes en la utilització de la votació electrònica, això pot provocar una reacció contrària, apatia o indiferència. En general, tot nou esforç ha d'anar acompanyat de la confiança pública pel que fa a la integritat del sistema electoral.

Qualsevol sistema de suport a la votació electrònica ha d'estar obert i ha de ser accessible als representants dels partits polítics, a les autoritats competents i també a cossos independents, amb l'objectiu de mantenir confiança absoluta en el sistema i la integritat de la votació.

El Parlament i el Govern han de fer un esforç per adaptar la legislació electoral amb l'objectiu de fer compatibles en el nou segle les capacitats pràctiques i tecnològiques que ja existeixen.

Bibliografía

- **Budge, I.** (1996). *The new challenge of Direct Democracy*. Londres: Polity Press.
- **Bellamy, Ch. i Taylor, J. A.** (1998): *Governing in the Information Age*, Buckingham, Open University Press
- **Blanco, I. i Gomà R. (ed.)** (2002) *Gobiernos locales y redes participativas*. Barcelona: Ariel
- **California Secretary of State Bill Jones** (2000). *California Internet Voting Task Force. A: Report on the Feasibility of Internet Voting*. Sacramento. <http://www.ss.ca.gov/executive/ivote/>
- **Castells, M.** (2001). *La Galaxia Internet. Reflexiones sobre Internet, empresa y sociedad*. Barcelona: Plaza y Janés.
- **Coleman, S.** (ed.) (2000). *Elections in the age of the Internet. Lessons from the United States*. Hansard Society. <http://www.hansardsociety.org.uk/ElectionsInTheAgeOfInternet.pdf>
- **Diversos** (2003) *Las Tecnologías de la información y la e-democracia*. Parlamento Vasco - European Institute of Public Administration
- **G8** (1998). *Democracy and Government On-Line Services*

Contributions from Public Administrations around the World.
<http://www.statskontoret.se/gol-democracy>

- **Norris, P**(2004) "Building Knowledge Societies: The renewal of democratic practices in knowledge societies" A
<http://ksghome.harvard.edu/~pnorris/Acrobat/UNESCO%20Report%20Knowledge%20Societies.pdf>
- **OECD** (2001). *Citizens as partners. Information, consultation and public-participation in policy-making.*
<http://www1.oecd.org/publications/e-book/4201131E.PDF>
- **Pratchett, L.** (ed.) (2002). *The implementation of electronic voting in the UK*, DTLR, Office of the e-Envoy, Electoral Commission, LGA, EdeA i Solace
<http://www1.oecd.org/publications/e-book/4201131E.PDF>
- **Subirats, J.** (2001). "Los dilemas de una relación inevitable. Innovación democrática y tecnologías de la información y de la comunicación".
<http://www.democraciaweb.org/subirats.PDF>
- **Virilio, P.** (1999). *El ciber mundo, la política de lo peor.* Madrid: Cátedra.